

УДК 821.161.3.09+008(476:437)(091)"192"

М. В. Трус

Выдавецкі дом «Звязда»

ЛІТАРАТУРНАЯ РЭПРЭЗЕНТАЦЫЯ БЕЛАРУСІ Ў ЧЭХАСЛАВАКІІ І АДМЕТНАСЦІ КРОС-КУЛЬТУРНЫХ КАМУНІКАЦЫЙ 1920-Х ГГ.

Вынікам архіўна-пошукавай, навукова-даследчай дзейнасці стала магчымасць запачаткавання асобнага культуралагічнага дыскурсу, звязанага з культурна-асветніцкай, літаратурнай, навуковай дзейнасцю беларускай калоніі ў Чэхаславакіі. Стварэнне грунтоўнай факталагічнай базы, ажыццёўленае за апошнія два дзесяцігоддзі гісторыкамі і філолагамі з Беларусі, Расіі, Украіны, Польшчы, Чэхіі, дазваляюць вылучыць мастацкую літаратуру, перакладчыцкую дзейнасць, выдавецкую практыку ў якасці асобных кампанентаў нацыянальнай рэпрэзентатыўнасці ў розных еўрапейскіх краінах. Пры гэтым істотна пашыраецца пералік творчых асоб, чые імёны ў ранейшых даследаваннях не фігуравалі ў сувязі з рэалізацыяй свайго мастацкага патэнцыялу.

Праца з беларускімі і замежнымі архіўнымі зборамі дазваляе ўзнавіць механізмы міжнароднага супрацоўніцтва, планавання і рэалізацыі культурных праектаў. У фокус даследчыцкага асэнсавання патрапляюць не толькі арыгінальныя мастацкія, інтэрпрэтацыйныя тэксты, але і публіцыстыка, эпістальярная спадчына, якія істотна ўзбагачаюць кантэкстуальнае бачанне часу, індывідуальна-аўтарскага і калектыўнага складнікаў.

Ключавыя словы: беларуская калонія, мастацкая літаратура, перыядычны друк, арыгінальная творчасць, мастацкі пераклад, культурныя сувязі, архіўныя зборы, культуралагічны дыскурс.

Для цытавання: Трус М. В. Літаратурная рэпрэзентацыя Беларусі ў Чэхаславакіі і адметнасці крос-культурных камунікацый 1920-х гг. // Труды БГТУ. Сер. 4, Прынт- і медіатэхналогіі. 2021. № 1 (243). С. 69–73.

M. V. Trus

“Zvyazda” Publishing House

LITERARY REPRESENTATION OF BELARUS IN CZECHOSLOVAKIA AND THE FEATURES OF CROSS-CULTURAL COMMUNICATION OF THE 1920s

The result of archival research and research activities was the possibility of creating a separate cultural discourse related to the cultural, educational, literary, and scientific activities of the Belarusian colony in Czechoslovakia. The creation of a solid factual base, carried out over the past two decades by historians and philologists from Belarus, Russia, Ukraine, Poland, and the Czech Republic, allows us to distinguish fiction, translation, and publishing practices as separate components of national representation in different European countries. At the same time, the list of creative personalities whose names did not appear in previous studies in connection with the realization of their creative potential is significantly expanded. According to the test methodology measurements have been performed on an engine test bench at all full-load engine curves. Vibration measurements have resulted in time history of the peak vibration acceleration values in three directions from every accelerometer and crank-shaft rotation frequency.

Working with Belarusian and foreign archival collections allows us to recreate the mechanisms of international cooperation, planning and implementation of cultural projects. The focus of the research comprehension includes not only original artistic and interpretative texts, but also journalism, epistolary heritage, which significantly enrich the contextual vision of time, the individual and collective components.

Key words: belarusian colony, fiction, periodicals, original art, literary translation, cultural relations, archival collections, cultural discourse.

For citation: Trus M. V. Literary representation of Belarus in Czechoslovakia and the features of cross-cultural communication of the 1920s. *Proceedings of BSTU, issue 4, Print- and Mediatechnologies*, 2021, no. 1 (243), pp. 69–73 (In Belarusian).

Уводзіны. Тэма беларускай грамадска-культурнай чыннасці ў Чэхаславакіі 1920-х гг. з’яўляецца адной з найбольш перспектыўных у плане даследавання розных форм нацыянальнай рэпрэзентатыўнай дзейнасці за мяжой, міжнароднага супрацоўніцтва, спалучэння культурна-асветніцкіх

традыцый нашаніўскага перыяду і наватарскіх падыходаў перыяду нацыянальнага будаўніцтва і дзяржаватворчасці.

Распрацоўка названай тэмы спецыялістамі-гуманітарыямі з розных краін дазваляе гаварыць пра яе агульнаеўрапейскую значнасць, плённасць

вынікаў. Варты ўвагі вопыт расійскіх і ўкраінскіх даследчыкаў прапануе апрабаваныя алгарытмы выяўлення, публікацыі, аналітычнага асэнсавання матэрыялаў, звязаных са сваёй нацыянальнай прысутнасцю ў Чэхаславакіі азначанага перыяду. Беларускі кантэнт істотна адрозніваецца ад іншанацыянальнага, што выключае магчымасць франтальнага і аўтаматычнага экстрапаліравання замежных напрацовак, прадугледжвае фарміраванне адмысловых ракурсаў асэнсавання.

Асноўная частка. У Чэхаславацкай Рэспубліцы (ЧСР) 1920-х гг. беларуская моладзь, колькасна нешматлікае беларускае студэнцтва (у параўнанні з рускім і ўкраінскім), рассяянае па розных навучальных установах гэтай еўрапейскай краіны, здолела стварыць унікальны прэцэдэнт нацыянальнай арганізацыі і творчай ініцыятывы за мяжой, дзейснага міжнароднага супрацоўніцтва. Студэнцкія згуртаванні адлюстроўвалі ўвесь спектр грамадска-палітычных памкненняў моладзі: Аб'яднанне беларускага паступовага студэнцтва, Беларускі студэнцкі саюз, Беларускі сялянскі саюз, Вольная грамада і інш. Іх рупарамі станавіліся новыя перыядычныя выданні: «Беларускі студэнт», «Перавясла», «Іскры Скарыны» і г. д.

Літаратурная Беларусь рэпрэзентавалася ў Чэхаславакіі асобнымі кнігамі, перыядычным друкам, культурна-асветніцкімі праектамі (творчымі вечарынамі, выставамі) і інш. Створанае ў ЧСР патрапляла на старонкі беларускіх выданняў у Польшчы (Заходняя Беларусь), Латвіі, Літве, а таксама БССР.

Ёсць фактаграфічныя падставы адлічваць гісторыю даследавання адпаведных тэматычных блокаў, звязаных з асобнымі арганізацыямі, выданнямі, персаналіямі, пачынаючы з другой паловы 1960-х гг. Сёння ў нашым распараджэнні публікацыі прадстаўнікоў розных пакаленняў даследчыкаў: Уладзіміра Калесніка, Сяргея Панізніка, Арсеня Ліса, Міхася Казлоўскага, а таксама Уладзіміра Ляхоўскага, Ганны Сурмач, Вольгі Коваль, Андрэя Бучы і інш. У адной з апошніх кніг, прысвечанай гэтай тэме, слухна адзначана: «Менавіта ў ЧСР найбольш яскрава выявілася тэндэнцыя да згуртавання прадстаўнікоў дыяспары вакол ідэі беларускай дзяржаўнасці ў 1920–1930-я гг. Дзейнасць арганізацый, створаных беларусамі ў міжваеннай Чэхаславакіі, спрыяла канструяванню і захаванню нацыянальнай ідэнтычнасці, садзейнічала сацыяльна-эканамічнай і прававой адаптацыі беларускіх эмігрантаў» [1, с. 5–6].

На асабістым рахунку аўтара гэтых радкоў дзясяткі публікацый, звязаных з выяўленнем матэрыялаў аб жыццёвым і творчым шляху Уладзіміра Жылкі, Людмілы Краскоўскай, Міхася

Каберца, Любові Вернікоўскай і іншых адметных постацей беларускага жыцця ў Чэхаславакіі. На чарзе дэталёвая распрацоўка асобных тэм і сюжэтных ліній.

«Прамень» пазіцыянаваў сябе як «часопіс паступовага студэнцтва». Гэта было неперывнае выданне, якое выходзіла ў Празе ў 1926–1927 гг. і цягам часу карэктавала сваю назву – «Новы прамень», «Наш прамень». Паводле традыцыйных вызначэнняў, перад намі грамадска-палітычны і літаратурна-мастацкі часопіс. Адказным рэдактарам-выдаўцом фармальна значыўся чэх Іван Сэканіна – камуніст, выпускнік юрыдычнага факультэта Карлавага ўніверсітэта, сябра вядомага паэта Іржы Волькера. У рэчаіснасці рэдагаваў «Прамень», плённа апрабоўваў у ім сваю ўласную творчую практыку Уладзімір Жылка. Духоўны спадчыннік Максіма Багдановіча выдатна праявіў сябе ў розных іпастасях: паэт, перакладчык, крытык, арганізатар студэнцкага руху. У якасці рэдактара часопіса «Прамень» Уладзімір Жылка запрошаны ў лістападзе 1926 г. у Мінск на Акадэмічную канферэнцыю па рэформе беларускага правапісу, выступае на гэтым форуме, бярэ ўдзел у працы літаратурнай секцыі, а пасля застаецца ў сталіцы БССР, прымае савецкае грамадзянства.

Часопіс быў паслядоўным у падборы аўтараў, беларускіх і замежных. Пры публікацыі апавядання нямецкага камуніста Іаганеса Бехера «Казнены» (1927, № 1; пераклад А. Д.) не без гонару адначалася: «Гэтае апавяданне прыслана па просьбе рэдакцыі вядомым пралетарскім пісьменнікам Бэхэрам з Бэрліну».

«Прамень» паслядоўна выказваў адкрытае захапленне поспехамі будаўніцтва новага ладу ў БССР, дэманстраваў сваё крытычнае стаўленне да прадстаўнікоў беларускай палітычнай эміграцыі ў Чэхаславакіі. Праграмныя тэзісы выдання былі агучаны ў зачынным артыкуле першага нумара – «Ад рэдакцыі», падмацаваны вершам Леапольда Родзевіча «Песня ратая» («Гэй ратаі, мы маем моц кайданы рваць!»), а таксама шэрагам артыкулаў грамадска-палітычнага характару: «Сялянскі саюз і яго антысялянская роля», «Некалькі ўваг аб становішчы ў Польшчы», «Трошкі аб беларускай партыі эсэраў», «Аб беларусізацыі» і інш.

Уласна літаратурную частку нумара складалі паэтычныя і праязныя творы: вершы Іржы Волькера ў Жылкавым перакладзе – «***На шпітальнай пасцелі праменні падуць» і «Песня каханья» («Кажаш, што толькі ў тваіх вачох – цэлы свет...»); арыгінальныя вершы Уладзіміра Жылкі – «Альбігоец», «Прастытутка»; апавяданне Волькера «Служка» ў мастацкім перастварэнні Л. Макашэвіча (псеўданім Жылкі).

Цікавы выдавецкі лёс апошніх згаданых твораў. Назва верша «Прастытутка» была знята ў паэтычным зборніку «З палёў Заходняй Беларусі» (Мінск, 1927), ад таго часу твор вядомы па першым радку – «***Каму жыццё атруты келіх», што, на нашу думку, істотна змяняе (калі цалкам не скажае) аўтарскую задуму, робіць расплывістай і завуалюванай мастацка-вобразную цэльнасць верша, згладжае яго палемічную завостранасць. Апавяданне «Служка» да з’яўлення публікацыі ў часопісе «Полымя» (2015, № 5) ніколі больш не перадрукоўвалася і не становілася аб’ектам літаратуразнаўчага аналізу.

Літаратурная частка часопіса «Прамень» (1926, № 1), у якой Уладзімір Жылка выступаў як аўтар, перакладчык і рэдактар (можна меркаваць, пачуваў сябе гаспадаром становішча), адметная сваёй канцэптуальнасцю, лагічнай сувязцю і паслядоўнасцю выяўлення розных мастацкіх сродкаў, наяўнасцю адмысловага дыяпазону выяўлення пачуццяў. Для беларускага паэта гэта была ўнікальная магчымасць апрабацыі паэтыкі розных творчых напрамкаў, крышталізацыі індывідуальна-аўтарскага пошуку. Жылкаў рэдактарскі вопыт, ідэйна-эстэтычныя прыярытэты не маглі не паўплываць на беларускую культурную чыннасць у Чэхаславакіі, найбольш ярка прадстаўленую ў спадчыне Ігната Дварчана, Тамаша Грыба, Францішка Грышкевіча, Віктара Вальтара і інш. Пры гэтым практычна нескранутым увагай застаецца творчы абсяг літаратурнага «падлеска», шматлікіх спробаў пярэ, якія не сталі заўважнай з’явай, але адыгралі сваю ролю ў фарміраванні шматузроўневай парадыгмы нацыянальнай рэалізацыі ў замежжы.

На старонках часопіса «Новы прамень» надрукавана некалькі вершаў Рыгора Кудасы: «На аксамітным дыване» (1926, № 1) «Дзень на усходзе» (1927, № 1). Імя аўтара ніколі не ўзгадвалася сярод беларускай грамады ў Чэхаславакіі. Раскрыць таямніцу дапамагла нечаканая знаходка. У фондах Беларускага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва намі былі выяўлены рукапісы вершаў Рыгора Тананкі, дасланыя ў рэдакцыю віленскай газеты «Беларуская ніва»: «У траўневу ноч» [2, арк. 68], «Песня» [2, арк. 79], «На аксамітным дыване» [2, арк. 71], «Раніца» [2, арк. 72], «З родных малюнкаў» [2, арк. 73]. Месцам іх напісання пазначаны *Praha* і *Řičany*; час стварэння: снежань 1925-га – студзень 1926 г. Тэкст верша «На аксамітным дыване» адназначна сведчыць: Рыгор Кудаса і Рыгор Тананка – адна і тая ж асоба. Відаць, малады аўтар вырашыў апрабаваць свае паэтычныя практыкаванні ў беларускіх выданнях розных краін – Чэхаславакіі і Польшчы.

Рыгора Тананку ўзгадваў у кнізе «Пути-дороги» (Мінск, 1973) Георгій Муха-Мухноўскі, былы студэнт у Чэхаславакіі, у тую пару вядомы як Юрка Муха. Сярод моладзевых згуртаванняў існавалі і Саюз студэнтаў – грамадзян БССР, і т. зв. «марксісцкая група». У склад праўлення «Саюза...», сярод іншых, уваходзілі Рыгор Тананка і Мікола Шыманка. Студэнцкая моладзь упэўнена дэкларавала не толькі ўласныя ідэйныя перакананні, але і бачанне сваёй пасляўніверсітэцкай будучыні.

Мікола Шыманка быў з ліку тых, каму пашчасціла выжыць у віхурах рэпрэсіўных 1930-х і наступнага ваеннага ліхалецця. Дзякуючы яму мінскія архівы істотна папоўніліся матэрыяламі пра беларускую прысутнасць у Чэхаславакіі 1920–1930-х гг., а таксама беларуска-чэшскія культурныя сувязі гэтага часу. У лісце ад 22 лютага 1963 г. Мікола Шыманка пісаў з Гродна ў Мінск да Алеся Есакова, вучонага сакратара музея Янкі Купалы: «З былых студэнтаў, якія потым рознымі шляхамі папалі ў Савецкі Саюз, пасля вайны я сустрэўся ў Мінску толькі з адным чалавекам – Тананка Рыгорам Іванавічам, які ў той час (здаецца, у 1954 ці 1955 гг.) працаваў аграномам у саўгасе “Уваравічы” Гомельскай вобласці. Пісаў я ў саўгас і ў міністэрства сельскай гаспадаркі, але адказы атрымаў адмоўныя: выбыў невядома куды» [3].

Некаторыя старонкі жыццяпісу Рыгора Тананкі асвятляюць архівы Чэшскай Рэспублікі, з працай над якімі нам дапамог Сяргей Кнырэвіч. Нарадзіўся 30 лістапада 1904 г. у вёсцы Луці Навагрудскага павета Мінскай губерні. У Чэхаславакію прыехаў 10 верасня 1923 г. з атэстатам за 8 класаў Навагрудскай гімназіі.

Захавалася прашэнне Рыгора Тананкі, накіраванае ў Міністэрства замежных спраў Чэхаславакіі 12 лістапада 1923 г. (пераклад з рускай): «Уся сістэма рэпрэсій польскай улады, накіраваная на заглушэнне нацыянальнага духу беларускага народа, распаўсюдзілася і на мяне, як на беларуса і як на асобу палітычна нядобранадзейную з пункту гледжання польскай улады. З прычыны таго, што я быў ініцыятарам многіх арганізацый нашай беларускай моладзі і заклікаў сваю моладзь да барацьбы з польскім засіллем, я быў пераследаваны польскай адміністрацыяй. Каб пазбегнуць рэпрэсій з боку акупантаў, я збег з Польшчы, але першыя мае ўцёкі не ўдаліся; я быў злоўлены і пасаджаны ў польскую турму ў Кракаве. Потым пераводзілі па турмах Варшаўскай, Беластоцкай, Навагрудскай, Баранавіцкай і Нясвіжскай. Калі рэпрэсіі сталі проста немагчымымі для перанясення

звычайным чалавекам, я збег з турмы другі раз. Гэтыя ўцёкі мне ўдаліся, і я апынуўся ў Чэх-Славакіі, без кавалка хлеба, абарваны і без прытулку. З прычыны ўсяго вышэйсказанага пераканаўча прашу Міністэрства Замежных Спраў аб аказанні мне прытулку і дазволу права на жыхарства ў Чэх-Славацкай Рэспубліцы» [4]. Праўдзівасць слоў Рыгора Тананкі пацвердзілі сваімі подпісамі пяцёра студэнтаў-беларусаў (Жук, Бурак, Шах, Буська, Яноўскі), заверыў дакумент старшыня Беларускай грамады ў Празе Мікола Вярышнін. Вучыўся Тананка ў Вышэйшай школе земляробства і лесаводства (Vyšší škola zemědělského a lesnického inženýrství), выпускны іспыт вытрымаў 20 чэрвеня 1928 г.

Ад прадстаўніка «марксісцкай групы» лагічным было б чакаць публіцыстычнай, вострай сацыяльнай скіраванасці вершаў, адпаведнай палітычнай платформе «Беларускай нівы», афіцыйнай трыбуны Беларускай сялянска-работніцкай грамады. Між тым, для ўсіх твораў характэрны выключна лірычны настрой, імкненне зафіксаваць аўтарскую імпрэсію, індывідуалізм светабачання. Перад намі ўзоры пейзажнай лірыкі, не пазбаўленыя натхнення, але ў мастацкім плане яшчэ вартыя сур'ёзнай шліфоўкі.

Верш «На аксамітным дыване» вылучаецца з гэтай нізкі сваёй унутранай дынамікай, метафарычнасцю, сімпатычнай лёгкасцю пісьма. Ягоная рукапісная даціроўка тая ж, што ў часопісе «Новы прамемень», – 23 студзеня 1926 г.; але ў рукапісе ўдакладнена і месца з'яўлення гэтага опуса на свет – Прага.

Рэдактар пражскага выдання добра папрацаваў над выпраўленнем хібаў рукапісу – прыбраў рудыменты дыялектнага маўлення, збытоўнасць аўтарскай пунктуацыі, дылетанцкую захопленасць клічнікамі і шматкроп'ем. Карэкціроўцы падвергліся радкі, прысвечаныя метафарызацыі «думкі», што ліецца «Мімавольна на папер. // Настрой радасна смяецца. // Смех кладзецца да літэр». Эстэтычная акцэнціроўка, тэмбральная афарбоўка была выверанана і ў заключных акордах, далёкіх ад чысціні гучання ў рукапісным варыянце: «Зачарован ўвесь дазвання // Ад прыроды гэных дзіў». Пасля скрупулёзнай рэдактарскай праўкі верш Рыгора Кудасы «На аксамітным дыване» загучаў наступным чынам:

На аксамітным дыване
Сонца сьмехам гладзіць рунь.
То прысядзе, то прыўстане
Там над лесам вецер – вунь!

Круціць кудзеры нямыя,
Сон пужае баравы,
У праменьнях сонца мые
Грывы шоўкавай травы.

Потым:

мчыцца...

мчыцца ...

даляй

Аж на нівы к нам праз лес.
Глянь! Вунь, вунь жывою хваляй
К ім на грудзі проста ўлез.

Бач, на нівах, як смяецца,
Вяжа сьмехам каласы;
Бы гайдаецца, здаецца,
Учапіўшыся ў аўсы.

Проста любя тут дзівіцца
Дзівам пекным гэных дзіў.
Зачарован бы, здаецца,
На мяжы ляжу ля ніў.

Думка

льецца...

льецца ...

льецца

Мімавольная, бяз мер.
Настрой радасна смяецца,
Сьмех кладзецца на папер.

На аксамітным дыване,
На мяжы ляжу ля ніў.
Зачарованы дазвання
Хараством радзімых дзіў [5, с. 26–27].

Заклучэнне. Узноўленыя фрагменты адметнай творчай мазаікі мінулага, рэдактарскай практыкі лёсаў пераконвае ў неабходнасці далейшай пошукавай працы, зладжанага міжнароднага супрацоўніцтва. Архіўныя знаходкі пацвярджаюць існаванне ў 1920-х гг. беларускага літаратурнага канона, на які арыентаваліся ў сваёй творчасці прадстаўнікі новай генерацыі творчай моладзі, актыўныя камунікацыі паміж асяродкамі нацыянальнага жыцця ў розных краінах.

Спіс літаратуры

1. Дакументы і матэрыялы па гісторыі беларускай эміграцыі ў Чэхаславацкай Рэспубліцы (1918–1939) / уклад., прадм., камент. А. Бучы. Мінск: Кнігазбор, 2020. 560 с.
2. БДАМЛІМ. Ф. 3. Воп. 1. Спр. 42.
3. ДЛІМЯнК. Ф. Уш. Воп. XIII. Р. 6. Адз. зах. 9. Арк. 10–13.

4. Нацыянальны архіў Чэшскай Рэспублікі. NA ČR. Fond MZV-RPA. Kart. 266, Tananko Grigorij.
5. Новы прамень (Прага). 1926. № 1 (лістапад).

References

1. *Dokumenty i materyyaly pa gistoryi belaruskay emigratsyi u Chekhaslavatskay Respublitsy (1918–1939)* [Documents and materials on the history of Belarusian emigration in the Czechoslovak Republic (1918–1939)]. Comp. A. Bucha. Minsk, Knihazbor Publ., 2020. 560 p.
2. BDAMLM. Fund 3. I. 1. F. 42.
3. DLMYAnK. Fund Ush. I. XIII. R. 6. Unit of storage 9. Sheet 10–13.
4. National Archive of the Czech Republic. NA ČR. Fund MZV-RPA. Kart. 266, Tananko Grigorij.
5. *Novy pramen' (Praha)* [New ray (Prague)]. 1926, no 1 (november).

Інфармацыя пра аўтара

Трус Мікалай Валянцінавіч – кандыдат філалагічных навук, дацэнт, намеснік галоўнага рэдактара часопіса «Польмя». Выдавецкі дом «Звязда» (220034, г. Мінск, вул. Захарова 19, Рэспубліка Беларусь). E-mail: miktrus@tut.by

Information about the author

Trus Mikalai Valiantinavich – PhD (Philological). Associate Professor. Deputy editor-in-chief of the magazine «Polymja», «Zvyazda» Publishing House (19, Zaharava str., 220034, Minsk, Republic of Belarus). E-mail: miktrus@tut.by

Паступіў 22.01.2021